



Fascinující hádanka straččí izolace

Některé druhy zvířat i rostlin jsou vzhledově atraktivní, jiné moc krásy nepobraly, leč umějí vyprávět zajímavé příběhy. Jen málo druhů má v kapse oba trumfy. Mezi ně určitě patří straka iberská – jeden z nejpozoruhodnějších evropských opeřenců

TEXT A FOTO: TOMÁŠ GRIM

Tak tohle je ta naše slavná *dehesa*," říká mi španělský kolega filmař a univerzitní učitel Alberto, když rozmáchlým gestem kopíruje ladné kopečky porostlé rozvolněným kobercem dubů cesmínovitých i korkových. Je pravda, že tato krajina oku nesmírně lahodí – podle evolučních psychologů proto, že nám prý připomíná „kolébku lidstva“, africkou savanu. Podoba je však nepřirozená, protože člověkem vytvořená *dehesa*, které se hned za hranicí v Portugalsku říká *montado*, je totiž umělý zemědělský ekosystém. V podstatě jde o pastvinu s přidanými hodnotami z lovné zvěře, dřeva na otop i průmyslového využití, lesních plodin či medu. Ti, kdo obdivují přírodní krásy, si tady taky leccos najdou. Moji pozornost po většinu dnů v terénu poutají v *dehesa* neobvykle početné modré straky. A není to zdaleka jen kvůli jejich krásnému vybarvení.

SUVENÝR Z OBJEVITELSKÝCH CEST?

Druh „straka modrá“ potkal každý student biologie na vysoké škole v kurzu zoogeografie. Proslula totiž jako učebnicový a zcela extrémní příklad tzv. disjunktivního areálu, který se skládá ze dvou či více vzájemně vzdálených a izolovaných oblastí. To samo o sobě není nic neobvyklého. Ostrůvkovitě je rozšířena spousta druhů a samozřejmě jsou takto „rozptýleny“ úplně všechny druhy, které žijí na ostrovech. Jenže u straky

modré bere vzdálenost oddělených areálů výskytu dech: Španělsko a Portugalsko na jedné straně, východní Asie od severního Mongolska po Japonsko na straně druhé. Jde o jedno z nejpozoruhodnějších rozšíření mezi organismy vůbec, vždyť vzdálenost těchto dvou podareálů je 9 000 km!

Charakter rozšíření je tak neobvyčejný, že byl dáván za vinu portugalským mořeplavcům, kteří prý měli straku v 16. století dovést ze svých objevných cest. Tak mě to ještě učili ve škole. Straka modrá je zvíře velmi

← Z modré straky, která se prohání andaluskými olivovými háji, se vyklubal samostatný a už dlouho se nezávisle vyvíjející druh, straka iberská

↓ Straka modrá se přilétla napít z polní kaluže rozryté divokými prasaty

vzdálenost oddělených oblastí výskytu u straky modré bere dech: Mezi dvěma izolovanými podareály leží 9 000 km





když byly na přelomu tisíciletí objeveny kosti modré straky na Gibraltaru, jejich stáří bylo odhadnuto na 44 000 let

↑ „Straku modrou do Evropy dovezli v 16. století portugalsí mořeplavci z Dálného východu.“ Krásný romantický příběh... bohužel nepravdivý

atraktivní – v olivových hájích či iberské savanoidní *dehesa* (či *montadu*) okamžitě přitáhne pozornost i návštěvníka, který nehoduje ptáčkaření. Pro mě osobně je na ní něco až neodolatelně milého... ale subjektivní dojmy stranou. Každopádně hypotéza o umělé introdukci člověkem podpořená vzhledem modré straky zní věrohodně.

PO BOKU INVAZNÍCH DRUHŮ?

Pokud by modrá straka skutečně byla „z dovozu“, šlo by o jedinečný příklad ptačí introdukce a invaze, tj. zavedení nepůvodního druhu mimo jeho přirozený areál člověkem (tedy

introdukce) a následné šíření druhu vlastními silami (tedy invaze). Navíc jeden z příkladů neobvykle starých, předcházejících hlavní vlně zamořování světa nepůvodními organismy v druhé polovině 19. století a následně i ve 20. století. Straka modrá by pak spadala do kategorie druhů, jako je akát, bolševník, nutrie či ondatra.

Nenechte se termínem „invaze“ mýlit – zda invazní druh nějak ovlivňuje, či dokonce poškozuje ostatní původní druhy, není pro definici tohoto vědeckého termínu podstatné. Nakonec zjistit, zda mají i „zjevně“ škodlivé invazní druhy vůbec nějaký neblahý vliv ve svých nových domovinách, se v řadě případů vůbec nepodařilo prokázat. Například často

uváděný škodlivý vliv „našich“ špačků na severoamerické datly a strakapoudy, kterým mají špačci konkurovat o hnízdní dutiny, existuje spíše v učebnicích: V reálné přírodě se projevuje málo, jak ukázaly nedávné výzkumy. Přesto špačka najdete na seznamu „100 nejhorších invazních druhů – vtělců na světě“ – ale proto, že škodí dalším nepůvodním druhům. Těm, na nichž stojí americké zemědělství...

JINÁ CESTA K IZOLACI

Jenže když byly na přelomu tisíciletí objeveny kosti modré straky na Gibraltaru, jejich stáří bylo odhadnuto na 44 000 let. To je o dva řády víc

než předpokládaných 400 let, které by musely platit, kdyby za introdukcí stáli portugalští námořníci okouzlení stračí krásou.

Disjunktivních areálů je po světě nepočítané a je zřejmé, že drtivá většina tu existovala dávno před příchodem – natož vlivem – člověka. Jak vysvětlit takové případy? Cesty jsou v podstatě pouze dvě, jedna aktivní, druhá pasivní. Z původní oblasti se část jedinců přesune do oblasti nové a izolované, např. ptáci přeletí z pevniny na blízký ostrov, a tak aktivně dají vznik nové samostatné populaci. Pasivní alternativu představuje zánik populací mezi oběma dnešními oddělenými kousky dříve souvislého rozšíření.

První možnost, tedy „dálkový výsadek“, v případě straky asi moc pravděpodobná není – proč by se „otcové zakladatelé a matky zakladatelky“ vydaly do 9 000 km vzdáleného místa? Vzhledem k extrémní vzdálenosti mezi asijskými a iberskými populacemi se dá navíc pochybovat, že by straky takový přesun zvládly. Druhá možnost, tedy tzv. „refugium“, je naopak zcela reálná: rozdělení původně velkého souvislého obývaného území by mohlo jít na vrub relativně nedávných dob ledových. Nic neobvyklého – v Evropě bychom těžko hledali druh, jehož areál a vnitrodruhová příbuzenská struktura by nebyly poznamenány vlivem dlouhých chladných období.

MODRÁ STRAKA NENÍ STRAKA MODRÁ!

V tomto okamžiku se může zdát, že podivuhodný případ modré straky je vlastně uzavřen. Stáří kostí jednoznačně vylučuje možnost, že by straku do Evropy zavlekli lidé; tím pádem je zřejmé, že populace na Iberském poloostrově je relikta, pozůstatek dříve rozsáhlejšího rozšíření straky přes Eurasii. Má cenu se tím dál vůbec zabývat?

Odpověď zní: „Má!“ Molekulární studie totiž vzápětí nato (těsně po přelomu tisíciletí) ukázaly, že obě linie strak se od sebe oddělily ještě mnohem dříve, než napovídaly kosterní pozůstatky, už v třetihorách! A dokonce doložily, že jde geneticky o dva samostatné druhy, straku modrou (*Cyanopica cyanus*) v Asii a straku iberskou (*C. cooki*) v Evropě. Podle nejčerstv

presnějších studií jsou to druhy opravdu starobylé: 2,9 milionu let! Portugalské námořníky můžeme definitivně nechat plavat...

ROZDÍLNÉ SESTRY

Straku iberskou si s její modrou sestrou splést nelze – v přírodě se nikdy nepotkají, záměna tedy nepřipadá v úvahu. Liší se ale nějak? Skoro tři miliony let vzájemné izolace je hodně dlouhá doba...

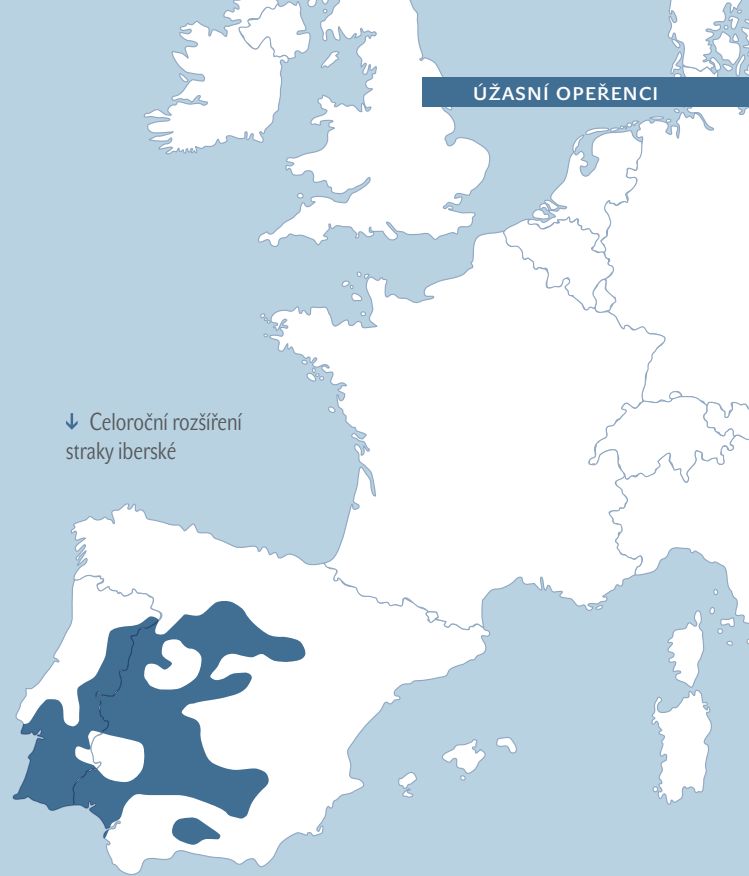
Ano, liší. Straka iberská je o něco menší, má kratší zobák a modřejší křídla, opeření má nádech do růžova. Navíc má kratší ocas, na němž chybí bílá špička. Liší se mírně i hlasem a stylem života. Straka iberská je vyloženě pták zemědělské krajiny, naopak straku modrou běžně potkáte v městských parcích, kterým se straka iberská vyhýbá.

NETUCTOVÝ ENDEMIT

Evropa je na ptáky velmi chudý kontinent – celkový počet „u nás“ zaznamenaných druhů je jen něco málo přes 700. Navíc značná část z nich nejsou v žádném rozumném smyslu druhy evropské, ale pouze náhodní zatoulandci, kteří u nás nežijí. Když je odečteme, smrskne se už tak hubený seznam na pouhých pět set druhů. V takové Jižní Americe nejsou žádnou vzácností místa, kde obdobný počet druhů obývá pár hektarů lesa kolem ptáčkařského lodge! A to běžný tropický seznam navíc nezahrnuje prakticky žádné zatoulandce, kteří buď nejsou přítomní vůbec (tropičtí ptáci jsou extrémně usedlí a nezatoulávají se), nebo v mnohem menší míře než v mírném pásu.

Kde je málo druhů, tam je málo endemitů – to na úrovni kontinentů platí kdekoli na planetě (v jemném místním měřítku je tomu přesně naopak). Není tedy divu, že chudý evropský seznam krásší pouhý asi tučet druhů omezených na kontinentální Evropu. Být v Evropě endemitem je tedy něco naprosto výjimečného. Straka iberská by mohla vyprávět... <

↑ Čerstvě vyvedené mládě straky iberské připomíná svou neohrabaností létající „brambůrku“



RODNÝ LIST STRAKY IBERSKÉ (CYANOPICA COOKI)

Řád: Pěvci (*Passeriformes*)

Čeleď: Krkavcovití (*Corvidae*)

Velikost: 34–36 cm, 65–76 gramů

Popis: Dlouhý stupňovitý ocas, krátká široká křídla, krátký zobák i nohy. Černá „kapuce“ s purpurově lesklým temenem a týlem, blankytně či azurově modrá křídla i ocas, šedohnědá záda s nádechem do růžova, hrdlo bílé. Upozorní na sebe i pronikavým hlasem.

Prostředí: Obývá otevřené rozvolněné lesy, nejraději má ty dubové, případně s příměsí borovic. Pro společný odpočinek skupinky strak iberských obzvláště upřednostňují háje nepůvodních, člověkem introdukovaných eukalyptů (viz také Příroda 2014/3, str. 42–47). Jde o druh vyložený nížinný: Vyskytuje se od mořské hladiny do 700 m n. m., jen zřídka je záznamy z vyšších poloh.

Hnízdění: Je to sice monogamní, ale silně sociální druh. Hnízdí v tzv. volných koloniích, ale jen vzácně bývá více než jedno hnízdo v daném stromě. Na evropské poměry je také výjimečné, že na hnízdění rodičovského páru se podílejí tzv. pomocníci na hnízdě (předpokládá se, že jde o starší sourozence opečovávaných mláďat). Podobný kooperativní styl hnízdění je běžný v tropech (viz např. Příroda 2019/7–8, str. 66–69), u našich ptáků je však naprosto raritní (pouze u mlynářika dlouhoocasého). Hnízdění probíhá jen v dubnu a květnu. Pozoruhodné je, že zatímco dálněvýchodní straka modrá je hostitelem i tam se vyskytující „naší“ kukačky obecné, straka iberská parazitována nebývá.

Potrava: Nevybírá si, je všežravá. Její menu zahrnuje dospělce i larvy hmyzu, měkkýše, pijavky, plody, semena i drobné obratlovce. Je dokonce doložen případ, kdy straka iberská ulovila a pozřela dospělou vlaštovku nebo vyvedeného vrabce domácího. Loví ve skupinách a potravu si také skládá ve spížrnách v obnažených hliněných svazích.

Populace: Celkový odhad 300 000 párů. Populace pravděpodobně spíše klesá (nejspíš v důsledku likvidace dubových porostů a snad i kvůli konkurenci straky obecné), ale přesné odhady nejsou k dispozici. Z období kolem 2. světové války pocházejí zprávy o hejnech až o třech stovkách jedinců; podobná hejna už ale dlouho nikdo neviděl.